

ANDERE TIJDEN

De verhouding tussen Franse en Nederlanders is ambivalent. In de populaire versie van de Franse visie zijn Nederlanders kwakende kikkers in aanslibbels van Franse rivieren. De Fransen zijn niets te beroerd om bij gelegenheid te vertellen hoe ze het hier gehad zouden willen hebben.

De uitbreiding van het Franse Bourgondië vanaf de 13^e eeuw naar de Nederlanden bracht verbeteringen met betrekking tot overheidsfinanciën en recht. Eind 18^e / begin 19^e werden de Nederlanden deel van de Franse Republiek. Dit diende vooral Franse en later Napoleontische belangen.¹ Maar de revolutie bracht ook een aantal goede zaken. Het idee van de eenheidsstaat werd geboren. Alhoewel de diverse Staatsregelingen beurtelings centraliserende en decentraliserende tendensen vertoonden, was er per saldo een ontwikkeling naar een uniform staats- en bestuursrecht en een eenduidig binnenlands bestuur. Heerlijke rechten werden beperkt en zouden met de gemeentewet van Thorbecke de gadeslag krijgen. Er werd een basis gelegd voor een direct stelsel van inkomstenbelasting. De rechterlijke macht en competenties werden duidelijk gestructureerd. Uit het "slapende" Romeins recht werd naar het voorbeeld van de Franse Code Civil een degelijk Burgerlijk Wetboek gedestilleerd. De bevolkingsadministratie werd overgenomen van de kerken. En er zou een kadaster komen.

Aanvankelijk deed de Franse Revolutie in het huidige Nederland vooral veel stof opwaaien. Bestuurders en regenten hergroepeerden zich en namen oude en nieuwe posities in. De toestand onder de gewone bevolking is vooral te kenschetsen met verwarring. Later werden de hierboven genoemde verbeteringen geïntroduceerd² en raakten de verlichte ideeën van de Franse Revolutie op de achtergrond.

In verschillende archieven worden de gevolgen voor de bestuurders en ambtenaren van het ancien régime geschetst. Bijvoorbeeld in het oud archief Enkhuizen³. Hierin zijn een grote hoeveelheid vergaderstukken van de staten van Holland, gecommitteerde raden van Holland en West-Friesland, afgevaardigden naar de Staten-Generaal in Den Haag en andere besturen en correspondentie tussen bestuurders/regenten tijdens de Republiek te vinden. De "Familiepapieren van Enkhuizer-regeeringsgeslachten"⁴ uit het oud archief Enkhuizen bevestigen een door historici en bestuurskundigen geschetst beeld van vriendjespolitiek en zelfverrijking. De overheid was voor de regenten een melkkoe: ambten dienden allereerst het persoonlijk voordeel⁵. Stukken uit het archief tonen een declaratiecultuur en snoepreisjes. Dit droeg uiteraard bij aan de gigantische overheidstekorten in die tijd.

¹ Zie Ruud Spruit in het Haarlems Dagblad van 12 januari 2013 over de moeizame verhouding tussen Napoleon en zijn broer koning Lodewijk Napoleon: "De ramp met het kruitschip maakte de koning populair".

² Ruud Spruit, Haarlems Dagblad, 12-01-2013. Zie voorts Matthijs Lok in het NRC van 12 januari 2013 over de "windvaanelite" waarover Willem I heerste: "Valse illusies van vaderlandsliefde bij herdenking van 1813".

³ Westfries Archief, oud archief Enkhuizen, toegangsnummer 0120, inventarisnummers:

- bestuurlijke/ambtelijke cultuur Republiek, bijvoorbeeld bergnummers 367-643 en 1379;

- onderkomen voor dagvaart in Den Haag, bergnummer 1376 (met name 1376-9/28);

- verandering bestuurlijke cultuur, bergnummers 1363 (met name 1363-26), 1365 (met name 1365-32 en 1365-34) en 1369;

- mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk, bergnummers 141, 1359d, 1365-67, 1656, 1657, 1747, 1751-1752, 1754-1758, 1760-1766, 1784, 1853-1 en 1853-4;

- ambtelijke ontslagronde maart 1798 bergnummer 1375 (met name 1375-1/7, 1375-19).

⁴ WFA, OAE, toegangsnr. 0120, rubrieksnr. 32.

⁵ Zie o.a. Prof. dr. G.A. van Poelje, *Algemene inleiding tot de bestuurskunde* (Alphen aan den Rijn 1964), aldaar blz.111.

Tezamen met andere steden uit het Noorderkwartier werden er in Den Haag panden aangekocht waarin de afgevaardigden naar de Staten-generaal konden verblijven. Uiteindelijk verboden de staten van Holland het fêteren van gasten, familie en andere lui in de Haagse herbergen. Maar gepeperde rekeningen voor maaltijden in en riante verbouwingen van het "ambtelijk" onderkomen bleven tot na de omwenteling van 1795 binnenstromen.

Tijdens het Koninkrijk Holland veranderde dit beeld. Er is een aanzwellende stroom van circulaire waar te nemen. De bestuurlijke communicatiestroom verlegde zich van horizontaal, binnen de elite, naar verticaal, van de hogere bestuurders naar de nieuwe plaatselijke besturen, soms in het Frans en regelmatig vanuit Parijs. De circulaire gaven voorschriften voor begroting en rekening, er werd gevraagd naar informatie en verplicht tot onderzoek. Soms zijn ze zo gedetailleerd dat ze het gebruik van postzegels op ambtelijke stukken betreffen.

De Franse overheersing bracht nieuwe grootheden als patriottenleider en bestuurder Daendels en Schimmelpenninck. Sommige bestuurders zoals "windvaan" van Maanen zouden onder het Koninkrijk Holland aanblijven⁶. Voor de regenten van het ancien régime betekende het Franse tijdperk een grote schok en overgang. Een aantal van hen wist zich echter opmerkelijk goed aan te passen. Een voorbeeld van zo'n "kameleon" is mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk uit Enkhuizen. Hij zat in vrijwel elk denkbaar bestuur, was schatrijk en had veel bezittingen in Enkhuizen. Van Bleiswijk was vooral een grootheid binnen de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC). Hij vergaf functies en baantjes, arme weduwen smeekten hem om werk voor hun zonen, VOC-functionarissen kropen voor hem en achtereenvolgende gouverneurs-generaal bejegenden hem met diep respect.

Van Bleiswijk schreef in zijn jonge jaren hoogdravend over de Griekse democratie. Maar hij ageerde tegen de Haarlemse stadsrechten, die hij veel te democratisch vond. Zoals de meeste regenten was hij anti-Engels. De Franse Revolutie verwelkomde Van Bleiswijk met het opschrift "Vrijheid, gelijkheid en broederschap" in zijn brieven. Daarna braken aanvankelijk moeilijke tijden aan. Van Bleiswijk moest zijn functie en administratie van ontvanger der Admiraliteit in het Noorderkwartier overdragen aan het nieuwe ministerie van Marine. Hij krijgt er dan van Daendels van langs omdat zijn administratie niet op orde was. Voordien, toen hij overigens zelf ook aan de Admiraliteit leverde⁷ en er ook vaak stukken ontbraken, was dat kennelijk niet zo'n probleem. Later vindt hij ingang bij koning Lodewijk Bonaparte. In 1812 mag hij een tapijt uitlenen voor een bezoek van Napoleon, dat overigens niet doorging. Van Bleiswijk was een fervent voorstander van de beknotting van de macht van de Oranje stadhouders, maar gaat in 1815, als lid van de nieuwe Eerste Kamer, naar de inhuldiging van koning Willem I in de dubbel-hoofdstad Brussel.

De "gewone" ambtenaren van Enkhuizen verging het minder goed. Na 1795 kwamen er bij de provisionele besturen al gauw een grote hoeveelheid brieven binnen van personen die een ambtelijke functie ambiëerden. Vaak onder verwijzing naar grote armoede of een prerevolutionair verleden als patriot, al dan niet als banneling in Frankrijk. Veelal werd

⁶ Ruud Spruijt, Haarlems Dagblad, 12-01-2013. Zie voorts Matthijs Lok in het NRC van 12 januari 2013 over de "windvaanelite" waarover Willem I heerste: "Valse illusies van vaderlandsliefde bij herdenking van 1813".

⁷ Zie Dirk Vlasblom in het NRC van 12 januari 2013: "Een marine van kooplui en reders".

aangegeven welke functie men ambieerde en welke Oranjeklant daarvoor het veld moest ruimen.

Uiteindelijk vindt er een politieke zuivering plaats. Een publicatie van 30 maart 1798 schrijft voor dat teneinde "intriganten" en "schijnpatriotten" te weren "stads-ambtenaren" in het vervolg aan twee eisen moesten voldoen. Namelijk een verklaring omtrent het "behoorlijk opkomen bij grondvergaderingen" (volksvergaderingen waarbij het openbare leven werd stilgelegd) en een certificaat inhoudende dat de betrokkene een "Braaf Nederlander" is die "de tegenwoordige orde van zaken volkomen is toegedaan". Allen in dienst van de "municipaliteit" kregen ontslag. Het treft turfdragers, klokkenisten, handwerkslui, de stadschirurgijn, paardenslepers, de stadsvroedvrouw en vele anderen. De meesten trachtten hun functie terug te krijgen. Referenties komen er uiteraard op neer dat ze "goede burgers" zijn, de "huidige orde van zaken" toegedaan en de "grondvergaderingen" trouw hebben bezocht. Het afgegeven van referenties was lopende band werk. Bij de mannen worden ze veelal in groepjes voor elkaar geschreven. De vrouwen schreven meestal afzonderlijk; soms werden de brieven voor hen geschreven. Op de verzoekschriften stond vaak vermeld of het verzoek was toe- of afgewezen dan wel dat er nader onderzoek werd ingesteld. Vrouwen waren opmerkelijk minder succesvol bij het terugkrijgen van hun functie.

Bij de zittende ambtenaren voegden zich intussen de nieuwkomers. Roddel en achterklap vierden hoogtij. Er werd vaak afgegeven op het huis van Oranje en zijn aanhangers. Vooral een zekere Cornelis Eendebak liet van zich spreken. Hij beklagde zich er onder andere over dat hij elf jaar daarvoor in 1887 door aangeschoten Oranje-aanhangers gedwongen was om tot driemaal toe "Oranje boven" te roepen.

De allerhoogste functies blijven ongemoeid. De thesaurier gaat bij de restauratie van het koninkrijk der Nederlanden, net als mr. Hugo Adriaan van Bleiswijk, probleemloos over. Dat was conform het landelijk beeld⁸. Opvallend was de grote continuïteit in het hogere ambtelijk/bestuurlijke apparaat tussen de "wrede buitenlandse inlijving" en het bevrijde Nederland.

Inhoudelijke kwaliteitseisen voor bestuurders zijn er uiteraard nooit gekomen. Het stelsel van Grondwet, Provinciewet, gemeentewet en Kieswet vermeldt alleen procedurele eisen. Gedurende de 19^e eeuw zullen er aan ambtenaren in toenemende mate inhoudelijke eisen op het gebied van vakkennis en –opleiding worden gesteld. Wat uiteindelijk leidde tot de Ambtenarenwet van 1929.

Jan Loerakker

⁸ Ruud Spruijt, Haarlems Dagblad, 12-01-2013. Zie voorts Matthijs Lok in het NRC van 12 januari 2013 over de "windvaanelite" waarover Willem I heerste: "Valse illusies van vaderlandsliefde bij herdenking van 1813". En Dirk Vlasblom in het NRC van 12 januari 2013: "Een marine van kooplui en reders".